

УДК 159.923.3-044.372

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АНТИЦИПАЦІЇ ПІД ЧАС КОНСТРУКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ

Сидоренко Ж.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті розглядається феномен антиципації особистості з точки зору різних психологічних підходів. Аналізується специфіка конструктивного проходження особистістю життєвої кризи в контексті життєтворчості, враховуючи особистісні антиципаційні прояви.

Ключові слова: антиципація, інтуїція, прогнозування, життєва криза, життєтворчість, екзистенційна тривога.

В статье рассматривается феномен антиципации личности с точки зрения различных психологических подходов. Анализируется специфика конструктивного прохождения личностью жизненных кризисов в контексте жизнестворчества, учитывая личностные антиципационные проявления.

Ключевые слова: антиципация, интуиция, прогнозирование, жизненный кризис, экзистенциальная тревога.

Sydorenko Zh.V. PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF ANTICIPATION DEVELOPMENT DURING THE CONSTRUCTIVE EXPERIENCE OF THE LIFE CRISIS BY THE PERSONALITY

The article considers the phenomenon of personality anticipation from the point of view of different psychological approaches. The article analyzes specific features of constructive overcoming of the life crisis by the personality in the context of creative life, taking into account personal anticapital development.

Key words: anticipation, intuition, forecasting, life crisis, creative life, existential anxiety.

Спроби прогнозувати майбутнє належать до древніх духовних традицій різних народів світу. Людині притаманна потреба «екстраполювати себе в майбутнє», вийти за межі себе [15, 21]. Представники екзистенційного аналізу стверджували, що в світлі проекту майбутнього, визначенні майбутнього життєвого шляху набуває осмислення сьогодення та минулого (М. Хайдегер, Л. Бісвангер). Від прогностичних здібностей особистості залежить успішність її самоздійснення, здатність до цілісного панорамного бачення свого життєвого шляху та адаптації в світі, що змінюється прискореними темпами.

Сьогодні українське суспільство переживає період невизначеності та нестабільності. Питання прогнозування майбутнього актуалізується як на рівні макросоціуму, так і на рівні внутрішнього світу особистості.

На наш погляд, актуальним є вивчення особливостей прояву антиципації в період переживання життєвої кризи та під час здійснення людиною життєвого вибору, коли, як зазначає Т.М. Титаренко, потреба в прогнозуванні майбутнього загострюється з найбільшою силою [21].

Мета: теоретично проаналізувати специфіку антиципаційних проявів особистості в ситуації продуктивного проходження життєвої кризи.

Розробка проблеми. Здатність людини до випереджувального відображення майбутнього досліджувалась через поняття антиципації, інтуїції, ймовірного прогнозування, випереджуючого синтезу, моделі бажаного майбутнього представниками гештальтпсихології, когнітивного, психоаналітичного, екзистенційного, діяльнісного, трансперсонального, інформаційного, психологічних підходів. У вітчизняній психології ґрунтовними теоретичними та емпіричними дослідженнями моделювання майбутнього займалися Є.І. Головаха, О.О. Кроник, Г.О. Балл, Т.М. Титаренко, Ю.М. Швалб.

На сьогодні доведено, що випереджувальне відображення дійсності є фундаментальною властивістю психіки, майбутні події прогноуються людиною ймовірно і людина ймовірно організує свій життєвий досвід [21].

Необхідність людини мати знання про майбутнє зумовили створення науки про прогнозування – прогностики [15]. Проте, на думку Н. Таллеба, можливості прогнозування залишаються обмеженими, оскільки діє чинник неочікуваних подій, пов'язаних з неповнотою знань про оточуючу реальність. Такі непрогнозовані події, що змінюють хід світової історії, Н. Таллеб метафорично називає «чорними лебедями»

[16]. Отже, проблема ефективного прогнозування майбутнього в умовах нестабільності має неоднозначне трактування та привертає увагу науковців різних галузей.

У контексті кризових подій в країні на вивчення даної проблеми спрямовані дослідження Т. Титаренко, А.А. Бунас, Д.В. Штриголь, Н.К. Горбик. На наш погляд, актуально розглянути психологічні особливості процесу антиципації в умовах ненормативної життєвої кризи, коли людині доводиться прийняти виклик життєвих труднощів та вести пошук нових життєвих сенсів. Феноменологічна природа кризи глибоко аналізувалась представниками екзистенціального підходу (С. К'єркегор, П. Тілліх, В. Франкл, Р. Мей), кризи вивчались у контексті проходження особистістю життєвого шляху (К.О. Абульханова-Славська, Т.М. Березіна), розглядались крізь призму світобудови особистості (Ф.Ю. Василіук, Т.М.Титаренко).

Для тлумачення кризи, ми, передусім, звернулись до Ф.Ю. Василюка, котрий визначає останню як поворотний момент життєвого шляху, коли стає неможливою реалізація життєвого задуму. Причиною виникнення кризи може бути як екстраординарна зовнішня подія, так і загострення внутрішніх протиріч особистості [2].

Здатність продуктивно ставитись до майбутнього при переживанні життєвих труднощів дає змогу людині зайняти найбільш ресурсну позицію. Так, досвід В. Франкла перекоонує, що готовність побачити смисл, екстраполювати себе в майбутнє допомагає зберегти життя та гідність у критичних умовах. Адже в своїх спогадах він описував, що пережити найважчі часи йому допоміг «приєм», коли він уявляв, як у майбутньому зможе в освітленій, теплій залі читати доповідь зацікавленим слухачам про психологію в концтаборі [17]. Водночас про позитивну динаміку на користь тенденції до підвищення життєстійкості студентів з високою антиципаційною спроможністю в умовах кризи свідчить емпіричне дослідження, проведене Д.В. Штриголь, Н.К. Горбик [19, с. 232-236].

З іншого боку, особливістю глибокого занурення в кризу є переважання песимістичних настроїв, втрата сенсу життя та глибокі сумніви щодо спроможності подолати життєві випробування. І саме в цей період, як зазначає Т.М.Титаренко, особистості бракує ресурсів для успішного прогнозування. Очікування того, що прогноз майбутнього може бути невтішним породжує тривогу та блокує процес випереджувального відображення майбутнього [21]. Частково підтвердження цьому ми знахо-

димо в результатах досліджень Н.П. Ничипоренко, що свідчать про зниження прогностичної компетентності особистості на фоні емоційної нестійкості, напруженості, імпульсивності, пригніченого настрою, невпевненості в собі [13, с. 123-130].

Розглянемо психологічні феномени, за допомогою яких відбувається пізнання майбутнього особистістю, а також особливості їх розгортання в процесі життєвої кризи. В науковій літературі висвітлюються такі поняття як антиципація, прогнозування, інтуїція.

Термін «антиципація» в перекладі з латинської означає випередження, передбачення. На думку Б.Ф. Ломова, Є.М. Суркова, даний феномен відображає здатність діяти та приймати рішення з певним часово-просторовим випередженням щодо очікуваних майбутніх подій. Антиципація проявляється на рівні різних психічних функцій; існує в таких формах як передчуття, передбачення, передрікання, здогадки, прогнозування [7].

В.Д. Менделевич виокремлює такі компоненти антиципаційної спроможності як: часову, що характеризує здатність прогнозувати перебіг подій і розподіляти час; просторову та особистісно-ситуативну, що віддзеркалює здатність прогнозувати події та життєві ситуації [9].

На наш погляд, перша складова антиципаційної спроможності дає особистості суб'єктивне відчуття масштабу очікуваної внутрішньої роботи та необхідних часових затрат для продуктивного переживання життєвої кризи. Водночас, як особистісно-ситуативний аспект антиципаційної спроможності сприятиме завчасним внутрішнім змінам та активному пристосуванню суб'єкта до майбутніх умов існування, тобто, так званій превентивній адаптивності [14, с. 22-33]. Така здатність значною мірою мінімізує можливість розгортання кризи в нових умовах життя особистості. Ресурсним чинником проходження кризи можуть виявитись також позитивні очікування в спілкуванні та можливість своєчасного звернення за соціальною підтримкою, що розглядається Д. Майерсом як міжособистісний аспект антиципації [8].

Як окрему форму антиципації Л.О. Регуш розглядала прогнозування, визначаючи його як пізнавальну діяльність, що має цілеспрямований характер, продуктом якого є знання про майбутнє, з урахуванням його імовірності. При цьому в її розумінні, прогнозування виступає як свідомий аналітичний процес, що спирається на минулий досвід та знання про актуальний стан об'єкта прогнозування [15, с. 11].

Зазначимо, що в контексті переживання людиною життєвої кризи об'єктом прогнозування виступає сама особистість та її життєвий шлях, тобто йдеться про самопрогнозування.

Процес самопрогнозування майбутнього, на думку Т. М. Титаренко, включає, окрім структурованих (раціональних), неструктурованих (іраціональних) форми прогнозування. До перших вона відносить життєві перспективи, програми, цілі, плани, стратегії. До других – мрії, надії, фантазії, бажання, передчуття, що пов'язані з несвідомими процесами, та в якості особливої форми розглядає життєві завдання [21].

Ще однією формою випереджувального відображення майбутнього, що зацікавлює в контексті проходження людиною кризи, можна розглядати інтуїцію. В психології одним з перших феноменів інтуїції приділив увагу К. Юнг, включивши її до складу психічних функцій. Розглядаючи психологічні типи особистості, вчений виділяв екстравертивну інтуїцію, спрямовану на пізнання нових можливостей зовнішніх об'єктів, людей та ситуацій, що притаманна, передусім, бізнесменам та політикам. Водночас він описав інтровертовану інтуїцію, розвинену в художників та пророків, здатних споглядати внутрішні образи з колективного несвідомого [20, с. 275-278].

Феномен інтуїції привертає інтерес науковців як один із найбільш «загадкових», проте трактується ними неоднозначно. Її розуміють «... і як передчуття, близьке до інстинктивної тваринної реакції, і як миттєве сприйняття ситуації, і як своєрідний когнітивний процес» [3, с. 81]. Є спроби розглядати прояви інтуїції на різних рівнях: фізичному, емоційному, ментальному та духовному [3].

Продуктивним для розуміння ролі інтуїції в процесі переживання людиною життєвої кризи є трактування А. Ребера. Науковець визначає інтуїцію як когнітивний стан, що спрямований допомогти людині в процесі прийняття вибору та знаходження правильної лінії поведінки [3].

Серед сучасних досліджень природи інтуїції зацікавлює підхід Є.А. Науменко. Він визначає інтуїцію як психічний процес обробки інформації на неусвідомленому рівні, що виявляється у формуванні інтуїтивного образу з подальшою його актуалізацією у вигляді знання, ставлення, поведінки. Актуалізація та рефлексія інтуїтивних образів визначає рівень інтуїтивності особистості [11]. Отже, специфікою феномена інтуїції, на відміну від прогнозності, є, передусім, домінування несвідомих процесів пізнання та поява відповіді в образній формі.

Слід зазначити, що інтуїція як специфічний когнітивний процес найглибше вивчалась в психології творчості крізь призму розв'язання суб'єктом задачі, проблеми, перетворення дисгармонії на гармонію, створення нової, оригінальної продукції [5]. Зважаючи на те, що людина може ставитись до переживання життєвих колізій як до завдання [21] та виходити на рівень життєтворчості [2; 6], на наш погляд, можна спробувати співвіднести етапи проходження кризи із закономірностями творчого процесу. На користь цього припущення варто додати, що інтуїція частіше актуалізується для вирішення задач в умовах невизначеності, що також є характерним для розгортання кризового періоду життя.

Які ж завдання розв'язує особистість в цей час? Переживаючи кризу, особистість, з одного боку, стикається з болісними аспектами втрати, руйнуванням застарілих цінностей, настанов та стереотипів поведінки, з іншого, – в неї відкривається простір для нових смислів. За І. Яломом, людина в цей період життя має визначитись стосовно екзистенційних проблем життя і смерті, детермінізму, свободи та відповідальності, спілкування та самотності, сенсу та його втрати [10].

Процес творчості також передбачає подолання стереотипних уявлень, відмову від шаблонних рішень задачі, може характеризуватись станом величезного внутрішнього напруження, мобілізації особистісних сил. Науковці висунули чимало підходів щодо виокремлення різних стадій (етапів) творчого процесу. Частіше використовується підхід Г. Уоллеса, згідно з яким творчість передбачає проходження таких стадій, як постановка проблеми, інкубація, інсайт та перевірка [3]. На наш погляд, цей підхід зацікавлює саме врахуванням як свідомих, так і несвідомих процесів пізнання, адже Г. Уоллес виділив поняття «інкубації» та врахував важливість переживання інсайту. Так, у випадку продуктивного проходження кризи, як і при вдалому розв'язанні задачі, творчому відкритті людина відчуває оновлення, інсайт, можливі пікові переживання.

З іншого боку, в психологічній науці кризи також розглядаються як стадійний процес. Дж. Каплан описав такі чотири фази: первинне наростання напруження, що стимулює звичні способи вирішення проблем; подальше зростання напруження, тривожності в умовах, коли ці спроби виявляються неефективними; ще більше зростання напруження з мобілізацією фізичних та психологічних ресурсів; стадія депресії та дезорганізації поведінки у випадку, якщо всі

попередні спроби розв'язання виявляться марними [2].

При цьому розуміється, що при сприятливому розвитку ситуації криза може завершитись на будь-якій з цих стадій.

Спробуємо умовно розглянути стадії проходження життєвої кризи в контексті життєтворчості з врахуванням антиципаційних проявів особистості.

На першій стадії проживання життєвої кризи людина відчуває ознаки особистісної дисгармонії, незадоволеність собою та своїм життям. Антиципаційні здібності можуть виявлятися як неприємні, тривожні передчуття і слугувати для передчасних ефективних самозмін. Якщо ці сигнали наближення кризи ігноруються, відбувається перехід до другої стадії з наростанням ще більшого дискомфорту, мобілізацією сил для пошуку розв'язання проблеми звичними способами, що не приносить бажаного результату. При цьому настає період постановки питань щодо можливостей подальшої реалізації життєвого задуму та його сенсу [4]. Ця стадія може бути співвіднесена зі стадією постановки проблеми в творчому процесі. Третя стадія характеризується ще більшим зануренням у кризу, важкими сумнівами щодо сенсу подальшого існування, проходженням через «символічну смерть», у процесі якої іде розпад віджитих ідеалів, цінностей, установок, непродуктивних моделей життя. При цьому особистість перебуває в стані величезного напруження всіх внутрішніх сил, процес її реконструкції розгортається переважно на несвідомому рівні. Зважаючи на те, що в контексті життєвої кризи людина зустрічається з основними життєвими викликами, вона неминуче переживає екзистенційну тривогу, що трактується П. Тілліхом як реакція на загрозу небуття [10]. В цей час її прогностичні можливості незначні. На нашу думку, опрацювання екзистенційної тривоги є глибинною передумовою актуалізації антиципаційних здібностей, оскільки останні можуть виявлятися через відкритість та прийняття особистістю різних варіантів імовірного розгортання майбутнього. Екзистенціалісти стверджують, що у випадку патологічної, тобто витісненої форми екзистенційної тривоги, людина не буде в змозі відкритись тим відповідям, які несе в собі потенційне майбутнє. Так, вона не буде здатна прислухатись до свого несвідомого, намагатиметься блокувати сигнали інтуїції, виявлятиметься нездатною до ефективного прогнозування.

З іншого боку, в розумінні С. К'єркегора тривога набуває конструктивного змісту як викликана передчуттями змін та нових

можливостей. Це стан людини, яка стикається зі своєю свободою. Рухаючись крізь тривогу, людина розширює сферу своєї діяльності та масштаб свого «Я», особистісно зростає. Тривога в її конструктивному прояві супроводжує як процес народження творчого продукту, так і проходження людини крізь кризу як здійснення її життєтворчості, оскільки ці обидва процеси передбачають створення нового (нової продукції, нових смислів, нових особистісних можливостей) [10].

Інтуїтивне рішення існуючої кризової ситуації виникає на рівні несвідомого через створення образу майбутнього, що приходить як знання напрямку тих змін та самозмін, що сприятимуть самоздійсненню особистості та її продуктивному виходу з кризи. Таким чином, на наш погляд, четвертий етап проживання кризи в напрямку життєтворчості є етапом появи на рівні несвідомого образів оновлення, повернення до життя, що поступово усвідомлюються як нові бажання. Отже, в цей час у особистості актуалізуються антиципаційні здібності, здебільшого на рівні ірраціонального прогнозування. Цей етап може осмислюватись як переживання своєрідного інсайту, переосмислення, можливо через споглядання образів-архетипів, які з точки зору юнгіанського аналізу наближають людину до центрального архетипу самості.

Для розуміння етапу, коли несвідоме пропонує свої відповіді для виходу особистості з кризи, продуктивно звернутись до міркувань послідовниці К. Юнга М.-Л. фон Франц. Як юнгіанський психоаналітик, дослідниця зазначає, що, коли психіка індивідуума перебуває в стані сильного напруження має місце констеляція архетипу і як наслідок, – зростає імовірність спрогнозувати його поведінку [18]. Тобто архетип розглядається нею як чинник, що обумовлює імовірність успішного прогнозу. Доцільно зауважити, що ситуації життєвого вибору, переживання кризи і є такими, що породжують стан психічного напруження і можуть актуалізувати антиципаційні здібності. У традиціях психоаналізу передбачається, передусім, робота щодо інтерпретації сновидінь. Проаналізувавши понад 6 тис. сновидінь, М.-Л. фон Франц виділяє серед них так звані «синхроністичні», в яких представлений певний архетип, що може знаменувати цілий новий етап людського життя. Знову ж таки дослідниця підкреслює не фатальний, а імовірнісний характер такого прогнозування [18].

Таким чином, у контексті юнгіанського підходу під час переживання кризи люди-

на може отримати відповідь у формі інтуїтивного знання. Так, через архетипічні образи вона може збагнути ті смисли, яким могла б себе присвятити у майбутньому. Ми припускаємо, що умовою актуалізації таких здібностей є прийняття людиною екзистенційної тривоги, що передбачає її готовність до розгортання подій у будь-якому напрямку та вимагає особистої мужності. В іншому разі образи бажаного майбутнього можуть відобразити ілюзії, характерні для самообману. Останнім етапом продуктивного проходження кризи за аналогією до розгортання творчого процесу є етап верифікації. У нашому випадку він може означати перехід до раціональних форм прогнозування свого майбутнього та подальше втілення в життя нових життєвих цілей, планів і т. д. Поява ірраціональних образів на попередній стадії має бути осмислена та інтерпретована особистістю, співвіднесена з її життєвими подіями, особистими очікуваннями та можливостями.

Отже, ми можемо знайти певну схожість між продуктивним протіканням життєвої кризи та стадійним творчим процесом, трактуючи кризу в контексті життєтворчості. На нашу думку, як у випадку творчості, так і при життєтворчому проходженні кризи значну роль відіграють антиципаційні здібності індивіда, інтуїція як форма несвідомого знання. При цьому динаміка прояву антиципаційних здібностей може виглядати таким чином. На початку кризи вони виявляються як тривожні передчуття та дають змогу мінімізувати болісний процес зіткнення з життєвими труднощами за допомогою завчасних самозмін. На другій та третій стадіях переживання особистістю кризи антиципаційні здібності частіше блокуються внаслідок наростання сильної тривоги та деструктивних станів психіки. За умови осмислення особистістю непродуктивних життєвих настанов та прийняття екзистенційної тривоги можливий перехід до четвертої стадії протікання кризи. Ця стадія є схожою зі стадією інсайту в творчості, коли несвідоме пропонує розв'язання болючого життєвого протиріччя та нові варіанти майбутнього. З'являються інтуїтивні образи, передчуття щодо прийняття необхідних рішень як на рівні життєвої ситуації, так і самої особистості. В цей період актуалізуються ірраціональні форми прогнозування: мрії, фантазії, сновидіння, інтуїтивні образи. І, нарешті, на останній, п'ятій стадії життєтворчого проходження кризи, особистість здатна до раціональних форм прогнозування: постановки цілей та побудови життєвих планів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бунас А.А. Прогностична компетентність як соціально значуща властивість особистості при прояві схильності до ризикованої поведінки / А. А. Бунас // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2014. – Т. 19, Вип. 2. – С. 52-61.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания. Анализ критических ситуаций / Федор Ефимович Василюк. – М.: Издательство Московского университета, 1984. – 200 с.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – Питер, 2009. – 448 с.
4. Йоманс Э. Самопомощь в мрачные периоды / Э. Йоманс // Психосинтез и другие интегративные техники психотерапии. – М.: Смысл, 1997. – 276 с.
5. Клименко В.В. Психология творчества / В.В. Клименко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
6. Леонтьев Д.А. Шанс для творчества. Конфликты и стратегии их разрешения / Д.А. Леонтьев // Конфликт в конструктивной психологии: тезисы докладов и сообщений на 2-й научно-практической конференции по конструктивной психологии. – Красноярск, 1990. – 17-20 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://institut.smysl.ru/article/chance.php>.
7. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б.Ф. Ломов, Е.Н. Сурков. – М.: Наука, 1980. – 279 с.
8. Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс / Дэвид Майерс. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 512 с.
9. Менделевич В.Д. Неврология и психосоматическая медицина / В.Д. Менделевич, С. Л. Соловьева. – М.: ИД «Городец», 2016. – 596 с.
10. Мэй Р. Смысл тревоги / Ролло Мэй; [пер.с англ. М.И. Завалова, А.Ю. Сибуринной]. – М.: Класс, 2001 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/meyro02/index.htm>
11. Науменко Е.А. Введение в теорию интуиции и интуитивности / Е. А. Науменко. – Тюмень. Издательство Тюменского государственного университета, 2013. – 212 с.
12. Науменко Е.А. Интуиция в структуре принятия решений в экстремальной деятельности. / Е.А. Науменко, Г.Д. Бабушкин // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2013. – Вып. 1(52). – С. 7-13.
13. Ничипоренко Н.П. Прогностическая компетентность в системе личностных свойств / Н.П. Ничипоренко // Вопросы психологии. – 2007. – № 2. – С. 123-130.
14. Реан А.А. Превентивная адаптивность как новообразование личности / А.А. Реан, И.Н. Симеява // Российский психологический журнал. – 2006. – № 2. – С. 22-33.
15. Регуш Л.А. Психология прогнозирования. Успехи в познании будущего / Л.А. Регуш. – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.
16. Талей Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Н. Н. Талей. – М.: КоЛибри, 2009. – 528 с.
17. Франкл В. Сказать жизни: «Да». Психолог в концлагере / В. Франкл. – М.: Альпина-нон-фикшн, 2013. – 240 с.
18. Франц М.-Л. Прорицание и синхрония / Мария-Луиза фон Франц [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.koob.ru/von_franz/meaningful_chance.

19. Штриголь Д.В. Динаміка життєстійкості в кризових умовах у студентів з різним рівнем антиципаційних здібностей / Д.В. Штриголь, Н.К. Горбик // Право і безпека. – 2015. – № 2(57). – С. 232-236.

20. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное: сборник / Карл Густав Юнг; пер. с англ. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 544 с.

21. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: [наук. моногр.] / [Титаренко Т.М., Злобіна О.Г., Лепіхова Л. А. та ін.]; за наук. ред. Т.М. Титаренко. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соціальної і політичної психології; за наук. ред. Т. М. Титаренко. – К. – 2012. – 512 с.

УДК 159.92(091)

ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ТРАНСАКТНОМУ АНАЛІЗІ

Тавровецька Н.І., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри практичної психології
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження життєвої позиції особистості у трансактівному аналізі. Розглянуто основні концепції та моделі у цьому напрямку, надана хронологічна схема розвитку моделей від засновника Еріка Берна до сучасних закордонних дослідників життєвої позиції особистості.

Ключові слова: трансактівний аналіз, життєва позиція.

В статье проанализированы научные подходы к исследованию жизненной позиции личности в трансактівном анализе. Рассмотрены основные концепции и модели в этом направлении, представлена хронологическая схема развития моделей от основателя Эрика Берна до современных зарубежных исследователей жизненной позиции личности.

Ключевые слова: трансактівный анализ, жизненная позиция.

Tavrovetska N.I. A PERSON'S LIFE POSITION IN TRANSACTIONAL ANALYSIS

The article describes the scientific approaches to the study of a person's life position in transactional analysis. The main concepts and models are considered in this direction, the chronological scheme of the development of models from the founder Eric Bern to the modern foreign researchers of a person's life position is given.

Key words: transactional analysis, life position.

Постановка проблеми. Теоретико-методологічний аналіз поняття «життєва позиція особистості» залишається однією з найдосліджуваних та емпірично визначальних дефініцій вже декілька десятиліть. Водночас цей термін вживається в багатьох різноманітних контекстуальних смислах, позначаючи різні категорії та характеристики особистості чи соціальних явищ.

З самого початку свого виникнення психологія була тісно пов'язана з життєвою проблематикою. Уільям Джеймс казав: «Тільки наука, що безпосередньо пов'язана з життям, може називатися справжньою наукою» [1]. Альфред Адлер продовжив цю думку в тезі про нероздільність психологічної теорії та практики: «Наука про життя стає наукою саме тому, що створює себе безпосередньо в русі життя» [1]. В одній із своїх ранніх публікацій «До теорії галюцинацій» (1912 р.) учений писав, що в самому понятті та сутності «життя» мається на увазі певний психічний орган, який не просто реагує на зовнішні і внутрішні впливи, але

діє сам по собі, впорядковуючи збудження, осмислюючи його зв'язки зі світом, управляючи бажаннями, постійно готуючи вчинки і поведінкові акти у відповідному для індивіда напрямку» [2].

Історичний аналіз формування та вираження життєвої позиції дає можливість конструювати цілісну модель життєвої позиції особистості, визначати її складові, встановлювати її типи. Саме тому слушним є розгляд життєвої позиції в трансактівному аналізі як такому, що є визначальним у методологічному та моделюючо-емпіричному континуумі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання «життєва позиція» в останні роки не можна назвати однозначним, завершеним та сталим. Питання «позиції» складала предмет уваги значної кількості радянських і пострадянських, вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як К.О. Абульханова-Славська, А. Адлер, Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, Г.О. Балл, Л.С. Виготський, Д.О. Леонтьев, С.Д. Максименко, Е. Берн, Ф. Ернст, А. Маслоу,